

B I B L I O T H E C A
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
T E V B N E R I A N A

IO. GENESIVS SEPVLVEDA

CORDVBENSIS
ARTIVM ET SACRAE THEOLOGIAE DOCTOR
HISTORICVS CAESAREVS

EPISTOLARVM LIBRI SEPTEM

IN QVIBVS CVM ALIA MVLTA QVAE LEGANTVR
DIGNISSIMA TRADVNTVR, TVM VARII LOCI
GRAVIORVM DOCTRINARVM ERVDITISSIME
ET ELEGANTISSIME
TRACTANTVR

EDIDIT

JUAN J. VALVERDE ABRIL



MONACHII ET LIPSIAE
IN AEDIBVS K. G. SAUR MMIII

Bibliographic information published by Die Deutsche Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the
Deutsche Nationalbibliografie; detailed bibliographic data is available
in the Internet at <http://dnb.ddb.de>.

© 2003 by K. G. Saur Verlag GmbH, München und Leipzig
Printed in Germany

Alle Rechte vorbehalten. All Rights Strictly Reserved.

Jede Art der Vervielfältigung ohne Erlaubnis des Verlages ist unzulässig.
Gesamtherstellung: Druckhaus „Thomas Müntzer“ Bad Langensalza
ISBN 3-598-71252-9

PRAEFATIO

Ioannem Genesium Sepuluedam Cordubensem, qui, cum in Italia in Collegio Hispanorum Bononiensi aut apud pontificiam curiam deuersatus fuisset atque in Hispania apud errantem regiam aulam commoratus, tamen proecta aetate in dies magis procul ab omni tumultu ciuili in fundum suum Marianum hibernaque Putalbana secedere et in studia sua incumbere malebat, multa uariaque opera conscripsisse nemo ignorat¹, in quibus non paucae epistolae etiamnunc exstantes numerandae sunt². In iis uero, quas is tum ad familiares et amicos, tum ad praestantes litterarum studiosos et illius memoriae publicos homines misit, sic tractantur et priuatae res et uarii grauiorum doctrinarum loci ut eius insoles, mores, studia, instituta ac labores facillime percipiantur. Quae uis in epistolis insita nec alios multos litteratos illius saeculi homines nec Sepuluedam ipsum fefellit³. Qui igitur, quoniam, libris epistolaribus editis, non solum lucu-

1 De uita et scriptis Io. Genesii Sepuluedae (1490-1573) eruditissime ac copiosissime disseruerunt F. Cerdanus et Ricus apud Opera I, pp. I-CXIII; O. A. G. von Looz-Corswarem, Juan Ginés de Sepúlveda, Göttingen 1931; Á. Losada, Juan Ginés de Sepúlveda a través de su «Epistolario» y nuevos documentos, Madrid 1973 (=1949); E. Rodríguez Peregrina, Vida y obra, apud OCP I, pp. XXV-XXXIV.

2 Vide epistolarum censem in J. J. Valverde Abril, Io. Genesii Sepuluedae, Epistolarum libri septem, Introducción, edición, traducción, notas e índices, diss., Granada 2001, pp. XVI-XLII.

3 De re epistolica disserte tractauerunt C. H. Clough, The cult of Antiquity: letters and letter collections, in C. H. Clough (ed.), Cultural aspects of the Italian Renaissance, Manchester-New York 1976, pp. 33-67; G. Constable, Letters and Letter-Collections, Turnhout 1976; P. Cugusi, Evoluzione e forme dell'epistolografia latina. Nella tarda Repubblica e nei primi due secoli dell'Impero, Roma 1983.

brationibus suis ceteros studiosos iuuare posset, sed etiam ab obtreptatorum impugnationibus se defendere ac uindicare, ut, exemplaribus epistolarum typis fideliter excusis, aperte dilucideque cerneretur quam iniustissime ab infestissimis inimicis accusatus oppugnatusque fuisset⁴, ex iis quas longaeua aetate in studio litterarum degesta ipse dedit atque ab aliis recepit epistolas 103 delegit tamquam stylo aut doctrina praestantiores, in libros septem congegissit annoque domini 1557 urbe Salmantica prelo donauit ut in manus hominum emitterentur.

Itaque quisquis etiamnunc Sepuluedae epistolas edere studet, formam et structuram, numerum et ordinem sequi debet quibus ille epistolarum libros conformauit. Sin aliter, singularissimum Sepuluedae opus funditus euerteret, in quo auctor quasi in tabula apparet a se ipso depictus⁵.

Sed eae omnes facultates de quibus loquimur solum in Salmanticensi editione inueniri possunt; nam posterae editiones, Coloniensis uidelicet et Matritensis, siue litteras a Sepulueda in 'Epistolarum libris' suis inclusas omittunt, siue quas ille longe secluserat addunt, ita ut uoluntatem eius commutent aut ex 'Epistolarum libris septem' ab ipso traditis iam 'Epistolas quae reperiri potuerunt omnes' efficiant.

Quamobrem in nostra editione digerenda facultates sequi placuit quas Salmanticensis editio praebuit ut per auctoris uoluntatem confirmatas, scilicet librorum partitiones atque numerum et ordinem epistolarum⁶. In constituendo autem

4 Vide quod Sepulueda ipse ad haec scripsit in praefatione ad epistolarum librum (6-9).

5 Vide C. H. Clough, p. 35; J. IJsewijn, Marcus Antonius Muretus epistolographus, *La correspondance d'Érasme et l'épistolographie humaniste*, Travaux de l'Institut Interuniversitaire pour l'étude de la Renaissance et de l'Humanisme 8, Bruxelles 1985, pp. 183-191, principaliter pp. 184-185.

6 Volumen alterum paratur reliquas quae exstant epistolas continens. De quaestionibus epistolarum collectionum recentioris aetatis editionem pertinentibus eruditissime conscripserunt H. Harth,

textu omnia collata sunt testimonia quae inueniri potuerunt; nam quomodo intelligere possumus quatenus ratio Sepulchrae adhibita sit cum is epistolarum opus ederet, aut textum Salmanticensem emendare et corrigere ubicumque erret nisi per omnium testium collationem? Non sunt igitur fundamenta et auxilia respuenda quae nobis subuenire possint.

Sed testes non una eademque natura sunt; nam alii, quos maiores nominare placuit, ad litterarum Sepulchrae collectionem instituendam congesti, 'Epistolarum libri septem' dicuntur, scilicet editiones Salmanticensis, Coloniensis et Matritensis atque florilegium Columbinum, quamuis numero uel epistolarum ordine inter se differant; alii autem epistolas singulas praebent et iam ad nullam Sepulchrae collectionem spectant; idcirco hos minores nominare decreuimus. At si indolem cuiusque textus respicimus, in varias classes testes diuiduntur.

Prima classis, cui siglum *ω* assignauimus, textum ab auctore ipso recognitum et emendatum exhibet, et nobis repraesentatur testibus maioribus quattuor ac minoribus eorum haeredibus. Hic describuntur omnes:

Editio Salmanticensis: «IO. GENESII | SEPVLVEDAE | S
CORDVBENSIS AR-|TIVM ET SACRAE THEO-|LOGIAE DOCTORIS, HIS-
|TORICI CAE-|SAREI, | EPISTOLARVM | LIBRI SEPTEM. | IN
QVIBVS CVM | *alia multa, quæ legantur dignissima traduntur,*
tum | uarij loci grauiorum doctrinarum eru-|ditissimè, & ele-
gantissimè | tranctantur. |*| SALMANTICAE, | *Apud Ioannem*
Mariam da Terra noua, | & Iacobum Archarium. | AN. M. D.
LVII. | Cum Priuilegio. | Esta tassado en tres marauedis el
pliego.» Ultima pagina autem colophon exstat: «SAL-

Probleme der Edition lateinischer Humanistentexte am Beispiel des Poggio-Briefwechsels, in L. Hödl - D. Wuttke (eds.), Probleme der Edition mittel- und neulateinischer Texte, Bonn 1978, pp. 91-99; et L. Gualdo Rosa, La pubblicazione degli epistolari umanistici: bilancio e prospettive, *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 89, 1980-1981, pp. 369-392.

*MANTICÆ | Excudebāt Ioannes | Maria da Terra noua, & Ia-|cobus Arcarius Ty-|pographi. |** AN. DOMINI M. D. LVII. | MENS. AVGV-|STO.» Forma octaua.

Haec est editio princeps⁷. Ea quidem continentur primo loco principis priuilegium (tertio Calendas Septembris anno 1553 subscriptum) ac prouisoris licentia (tertio Nonas Aprilis anno 1557 data), utrumque Hispano sermone compositum; deinde praefatio ad Ludouicum Mendozam, Mondeia-rae marchionem et regii Indiarum consilii praefectum, cui Sepulueda libellum suum dicauit; sequuntur epistolarum libri atque Iacobi Neylae ad lectorem admonitio⁸; ac denique indices duo, primus mendarum typographicarum, alter nominum. Editio autem Salmanticensis correctissima prelis exiit, quippe quam curauerunt et Neyla et auctor ipse, qui testamentum suum litterarium hunc librum fore sine dubio putabat.

Exemplaria: AHN, 905; BAH, 6-3-5-1201; B Lázaro Galdiano, Inv. 1245; BL, 1084.i.3; B Menéndez y Pelayo, R.V-1-27; R.III-1-13; BNCR, 6.27.A.12; BNE, R/29730, R/28746, R/29772; BV Hispalensis, R.14.6.8; R.27.7.14; BV Salmanticensis, 35889; BV Valentinae Z-13/96; HAB, A: 117.1 Rhet.

- f** Florilegium Columbinum: in Bibliotheca Capitulari et Columbina Hispalensi codex chartaceus formae quartae (ms. 59-2-7) asseruatur qui 49 epistolas et praefationem ad Ludouicum Mendozam ex Salmanticensi editione exscriptas

7 Viri alioquin eruditissimi Sepuluedae epistolarum libros Parisiis a Simone Colinaeo editos fuisse tradunt, anno uidelicet 1541, tum etiam 1591; tantum discrepant inter se nuntii (cf. Valverde Abril, pp. LXIII-LXIV). Sed hanc notitiam nihil ad ueritatem attingere haud dubie affirmare possumus. Cui enim hunc librum uidere contigit? Quis certa uestigia indicare potest? Vide etiam Losada, Juan Ginés de Sepúlveda, p. 373.

8 De Neyla uide B. Cuart Moner - J. Costas Rodríguez, Diego de Neila, colegial de Bolonia y amigo de Juan Ginés de Sepúlveda, *Studia Albornotiana* 37, 1979, pp. 263-313.

amplectitur⁹. Is autem XVIII saeculo exaratus uidetur; cuius manu, prorsus nescimus¹⁰. Et quamquam foedissimis lacunis et omissionibus scatet, interdum ingeniosas coniecturas praebet, ut eius collatio non sit admodum detrectanda. Quaedam exempla liceat hic adducere: muneris *Sδ* : numeris *f* (6, 9, 7); laudum *Sδ* : laudem *f* (2, 16, 10); prohibere *Sδ* : prohiuere *f* (6, 1, 6); scatet uariisque eorum coloribus *om. f* (4, 11, 3); nocumentum *S* : damnum *δf* (6, 1, 8); ἀλλ' ... διδοῦσι *om. f in lac.* (3, 17, 3); etc.

Editio Coloniensis: «IOANNIS | GENESII | SEPVLEDÆ C | CORDVBENSIS | Sacrosanctæ Theologiæ Doctoris, Caroli V. | Imperatoris, Historici. | OPERA, | quæ reperiri potuerunt | OMNIA. | Quorum elenchum vide lector pagina quinta. | NVNC PRIMVM SINGVLARI STVDIO | in Hispania, Italia, & Gallia ad publicam utilitatem | conquisita, & iam simul in lucem | edita. | Adiectus est copiosus rerum memorabilium index. | COLONIAE AGRIPPINAE, | In Officina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylii. | ANNO cId. IdcII. | Cum gratia & priuilegio Sac. Cæs. Maiestatis.» Forma quarta.

Haec operum Sepuluedae editio paginis 119–289 'Epistolarum libros septem' amplectitur, et paene eundem ordinem ac numerum epistolarum iterauisset quam Salmanticensis, nisi quod suo ex loco Neylae ad lectorem admonitio atque litterae ab Erasmo Sepuluedae datae (1, 2; 1, 5; 1, 7) defuissent –num Erasmi opera tum prohibita fuerint in huius omissionis causa, nescimus–. At contra paginis 282–285 exstat Sepuluedae ad Iacobum Arteagam epistola ad fidem exemplaris typis excusi exscripta¹¹.

9 Scilicet ex primo libro 4, 5, 6, 7; ex secundo 1, 2, 3, 7, 12, 13, 14, 15, 16; ex tertio 5, 6, 7, 8, 17, 18, 19, 20; ex quarto 3, 4, 5, 7, 11, 12, 13, 14; ex quinto 10, 15, 16; ex sexto 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12; denique ex septimo 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9.

10 Vide P. O. Kristeller, *Iter Italicum*, London-Leiden 1981, IV, p. 613.

11 Fortunii Garciae 'Commentarius ad legem Gallus' (Bononiae 1517). Vide Losada, Juan Ginés de Sepúlveda, pp. 373-374.

Quod ad textum attinet, partim corruptelae, partim coniecturae non semper infelices quae hic illic inueniri possunt eum haud parum transfigurauerunt. Ceterum breuiculum argumentum ad singulas epistolas adiectum est. Textus igitur hac in editione paranda retractatus fuit; utrum ab auctore ipso prius quam mortem obiisset, an ab eius scriba, affirmare non possumus.

Exemplaria: BAV, Barberini.O.XI.79; BL, 95.d.12; B Municipalis 'Serrano Morales' (Valentiae), 8/310; BNCR, 6.34.D.50; BNE, 6-i/4072; 2/7553; R/2290; BNF, Z-3781; BSB, Opp.657b¹²; BV Monachii, Misc. 306; Döll. 12964; HAB, A: 117.1 Quod.; A: 108.12 Quod.; ÖNB, 74.R.20.

T «HISTORIA | TYPOGRAPHORUM | Aliquot | *PARISIENSIVM* | VITAS | ET | *LIBROS* | COMPLECTENS. | [...] | LONDINI: | Apud CHRISTOPHORUM BATEMAN, ipsius impensis: | Typis GULIELMI BOWYER. MDCCXVII.» Forma quarta¹³.

Hoc uolumen auctore Michaelae Maittaire epistolas tres Salmanticenses continet, scilicet 3, 10; 5, 13 et 5, 14. Textus earum, ut notitia in calce testatur, ex editione Coloniensi transcriptus fuit.

Exemplaria: BNF, 8-LN25-93; RES-LN25-93; BSB, Typ.21 pb; BV Leidensis, 988 E 16; SUB, A/328993.

m³ Codex Matritensis tertius: hic codex miscellaneus chartaceus (BNE, ms. 13835), XVIII saeculo collectus, sed in cuius numero sunt schedae aliquae quae usque ad XVI reuo-

12 Hoc exemplar anno 1636 ab Arnolando Mylio in lucem proditum fuisse index profitetur. Sed indicium falsum omnino uidetur. Primum illud nostram suspicionem mouit, quod Mylius tunc iam demortuus erat (uide J. Benzing, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1982², p. 247), deinde, quod etiam magis stupuimus, liber ipse, qui eadem atramenti signa et mendas typographicas habet atque exemplaria anno 1602 excusa. Vide Valverde Abril, p. CCIII.

13 Anno 1970 fuit liber hic per Franklin editores Novi Eboraci luce expressus.

cari possunt, foliis 46^r–47^r Sepuluedae epistolam ad Antonium Augustinum (5, 7) et Augustini ad eundem (5, 8) amplectitur¹⁴, quae a Io. Antonio Maiansio uel eius fratre sunt ex editione Coloniensi exscriptae. Hoc aperte ostendunt tum uariae nonnullae lectiones, quidem ab hac editione perfectae, tum epistolarum numeri, qui cum Coloniensibus adamussim quadrant.

Editio Matritensis: «JOANNIS | GENESII | SEPULVEDAE | CORDUBENSIS | OPERA, | CUM EDITA, TUM INEDITA | ACCURANTE | REGIA HISTORIAE ACADEMIA. | VOLUMEN TERTIUM. | MATRITI. | EX TYPOGRAPHIA REGIA DE LA GAZETA. | ANNO M.DCC.LXXX.» Forma quasi folii.

Cum eruditissimi Regiae Historiae Academiae uiri, inter quos Franciscus Cerdanus et Ricus praecellebat, anno 1780 auspicio Caroli Tertii Hispaniae regis Sepuluedae opera edidissent, uolumen tertium partim eius epistolis occupare decreuerunt (paginis 1–389), sed ita ut non solum Salmanticenses 103 epistolae illic inueniri possent, sed etiam reliquae nonnullae quae adhuc fuissent repertae. Itaque Erasmi epistolae tres et Neylae ad lectorem admonitio in Coloniensi omissae suo loco restitutae sunt; deinde ad corpus sic reffectum aliae epistolae Latinae adiectae fuerunt quas hic commemorare placuit: primum omnium litterae quattuor Sepuluedae ad Melchiorem Canum et Cani ad eundem; deinde ad librum V aliae tres inter Gasparum Cardillum Villalpandeam et Sepuluedam habitae; denique ad finem libri VII litterae ad Iacobum Arteagam supra laudatae et epistola ad Io. Ruisium; item praefationes quas ad translationem 'Commentariorum Alexandri Aphrodisiensis in Aristotelis libros metaphysicos' conscripsit et ad Clementem Septimum pontificem maximum dicauit; itidem praefatio ad translationem et enarrationem librorum Aristotelis 'De re publica' ad Philippum Hispaniarum principem dicata; ac postremo litterae ad Paulum Manutium librarium Venetia-

14 Vide Kristeller IV, p. 573.

num¹⁵. Ad haec quibusdam annotationibus manu scriptis in 'Epistolarum librorum' exemplari a Io. Fernando Franco Cordubensi exaratis et locupletissimis indicibus uolumen impleuerunt.

Ceterum Matritensis editio textum exhibet editorum arbitrio emendatum, ut non paucas coniecturas et uarias lectiones aliquando recte, nonnumquam perperam et praeter rem inserat¹⁶.

Exemplaria: BAV, Spagna.IV.43(3); BL, 88.f.8; 681.g.6; BNCR, 9.15.D.23; BNE 3/53108; R/7184; 2/591011; BNF, Z-3784; BV Leidensis, 358 B 15; BV Pontificiae Comillensis (Matriti), XVIII-9205; ÖNB, 60.G.4.

Sed quoniam testes maiores *C M* hic illic contra *S* una peccant, iure licet siglo scilicet δ eorum consensum notare. Nam non solum breuiculus argumentum ad singulas epistolas addunt, aut peccata aduersus conscriptionem Salmanticensem committunt (cf. 6, 6, 2; 7, 1, 55), sed etiam inserunt uarias aliquas lectiones non semper parui momenti: tectius *Sf*: rectius δ (2, 3, 11); nocumentum *S*: damnum δf (6, 1, 8); quae δ : que *S* (5, 14, 3); solem δ : sole *Sf* (6, 2, 19); referentur δf : referuntur *S* (6, 4, 6); destillante *Sf*: distillante δ (7, 9, 10); etc.

Restant etiamnunc quidam minores testes primae classis, scilicet:

Ad epistolam 3, 5, quam Sepulveda illustrissimo uiro episcopo Oxomensi Honorato Ioanni dedit, familia ι accedit, quae ex tribus membris constat:

I¹ «ELOGIOS | DE | EL ILVSTRISSIMO Y ERVDITISSIMO VARON | DON HONORATO IVAN, | [...] | Sacados de varios escritos de Autores grauissimos, | [...] | CON LICENCIA, EN VALENCIA POR SILVESTRE ESPARSA. | Año MDCXXXIX». In folio.

15 Vnde textus quisque transcriptus fuerit, declaratur in Valverde Abril, p. CCIV.

16 De hac editione uide L. Gil Fernández, Una labor de equipo: la «editio Matritensis» de Juan Ginés de Sepúlveda, Cuadernos de Filología Clásica 8, 1975, pp. 93-129.

Inter diuersa testimonia hoc uolumine inclusa epistola Sepuluedae inuenitur paginis 5-6 ad integritatem exscripta. Textus ex Salmanticensi editione proficisci uidetur, nec multae lectiones uariae inseruntur. Sed in breuem epistolam irrepserunt plagulae quaedam quae editores praeteriere.

Exemplar: BNF, FOL-00-356.

Codex Centelles: in scriniis Bibliothecae Publicae Soriae **k** asseruatur codex Centelles (L-Z, c.14), qui uaria documenta continet quae partim usque ad saeculum XIV reuocari possunt et ad familiae Ioanniae Valentinae historiam illustrandam collecta fuerunt, ut uidetur, saeculo XVII iam uergente¹⁷. Folio 444^{r-v} reperiri potest eiusdem epistolae exemplar ex editione supra laudata eductum.

«ELOGIOS | DE | EL ILVSTRISSIMO Y ERVDITISSIMO VARON | **I**²
DON HONORATO IVAN, | [...] | Sacados de varios escritos de
Autores gravissimos. | AVTORIZADOS | Con diversas cartas
Pontificias y Reales. | Con licencia en Valencia, por Geroni-
mo Vilagrasa, en la calle de | las Barcas, Año M. DC. LIX.»
Forma quasi folii.

Eadem epistola iteratur in editione huius operis altera (paginis 3-4); sed aliae honorificae mentiones Honorati Ioannis tum ex eisdem libris epistolaribus, tum ex aliis Sepuluedae operibus exscriptae adduntur. Quaedam lectiones discrepantes occurrunt.

Exemplaria: BAH, 14/10874; 5/1610; B Municipalis 'Serrano Morales' (Valentiae), 8c/6851; BNCR, 8.50.I.14; BNE, R/16846; R/16857; 2/37971; BV Caesaraugustanae, 6-41-102.

Ad epistolam 5, 7 ad Antonium Augustinum et 5, 8 eiusdem ad Sepuluedam adduntur testes minores huius classis duo:

Codex Matritensis secundus: hic codex miscellaneus char- **m**²
taceus (BNE, ms. 1854), XVI saeculo collectus, illas litteras

¹⁷ Vide M. I. del Campo Muñoz, Honorato Juan, humanista, maestro de príncipes y obispo de Osma, Soria 1986, pp. 23-28.

amplectitur (paginis 114–116), forsan a quibusdam scribis Augustino propinquis exaratas (num a Sebastiano Leone, qui Sepuluedae alumnus ad Augustini familiam transiisset, asseuerare non audemus)¹⁸. Ceterum textus parum differt ab eo quem editio princeps ostendit.

- A «ANTONII | AUGUSTINI | ARCHIEPISCOPI TARRACONENSIS | OPERA OMNIA | *Quae multa adhibita diligentia colligi potuerunt.* | Volumen Septimum | QUO [...] | EPISTOLAE CUM NOTATIONIBUS, NUNQUAM ANTEHAC EDITAE | [...] | CONTINENTVR. | LUCAE MDCCLXXII. | TYPIS JOSEPHI ROCCHI | CENSORIBUS APPROBANTIBUS.» In folio.

Sepuluedae autem epistolae pagina 190 inueniri possunt. Non multae lectiones discrepantes inseruntur. Sed ex earum natura et editoris opinione, qui libri indice epistolas non antehac editas nuntiabat, ex exemplari quodam manu scripto fuisse transcriptas suspicari licet¹⁹.

Exemplaria: BAV, Mai.XI.M.XI(7); BNCR, 8.26.F.7; BNF, FOL-Z-264; BNM, 14.C.23; BV Leidensis, 290 A 11; SUB, C/3:7.

- φ Secunda classis, siglo φ designata, textum praebet aut nondum ab auctore postremo recognitum, ut nostra fert opinio, atque a fonte manu scripto nunc deperdito profectum, fortasse ex iis exemplaribus quae Sepulueda parum fideliter descripta ferri denuntiauit (praef. 6) quaeque Io. Michaeli Bruto, a quo huius textus ratio repetenda est, in Hispanis eius peregrinationibus cognoscere contigerit, aut ab eodem Bruto libere emendatum. Haec autem classis nobis repraesentatur testibus septem minoribus, quorum caput et origo editio Lugdunensis 'Epistolarum clarorum uirorum' constat. Reliqui uero testes sex, cum alii alias et non omnes epistolas ex ea exscriberent, in familias duas diuidi possunt, quas siglis ε et κ designauimus.

18 Vide Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional, Madrid 1959, V, pp. 257-261; C. Flores Sellés, Epistolario de Antonio Agustín, Salamanca 1980, p. 21; Kristeller IV, p. 523.

19 Vide Flores Sellés, pp. 217-219.

«EPISTOLAE | CLARORVM | VIRORVM, | ¶ | Quibus veterum L
 autorum loci complures ex-|plicantur, tribus libris à IOANNE
 MI-|CHAELE BRVTO comprehen-|sæ : atque nunc primùm in |
 lucem editæ. |*| LVGDVNI, APVD HAERED. | SEB. GRYPHII. |
 1561.» Forma quasi octaua.

Hoc uolumen nouem epistolas continet ex iis quae Sal-
 manticensi editione exstant, uidelicet ex primo libro episto-
 las 9 ac 12 (paginis 232–238), ex secundo 13, 14, et 15 (pa-
 ginis 26–39), tandem ex tertio 17, 18, 19 ac denique 20
 (paginis 39–66). Hic addimus quasdam lectiones discrepan-
 tes in hac editione repertas: est ω : sit L (1, 9, 3); seruire ω :
 inseruire L (1, 9, 3); eius ω : illius ϕ (1, 12, 6); fuisse ω :
 esse ϕ (2, 13, 3); longe minori ω : multo minore ϕ (2, 13,
 9); easque ω : eisque ϕ (2, 14, 1); rei ecclesiasticae ω : rei-
 publicae ϕ (2, 15, 3); constituta ω : instituta ϕ (2, 15, 17);
 uerae pietatis ω : nostrae religionis ϕ (2, 15, 18); capite ω :
 loco L (3, 17, 14); scholarchus ω : σχολάρχος L (3, 20, 8);
 leucis ω : miliaribus L (3, 20, 14).

Exemplaria: BAV, Chigi.V.1411; R.G.Neolat.V.78; BNE, 3/
 58395; BNF, Z-13795; Z-14175; BNM, 22 D 189; BSB,
 Epist.126; BV Leidensis, 691 F 11; BV Lugduni, 302840;
 346065; HAB, A: 61 Rhet.(1); KUL, LHUM 870 E BRUT
 1561; ÖNB, 46.Y.6.

Familia ε ex tribus membris constat quae epistolas tres ε
 Salmanticenses amplectuntur (1, 12; 2, 13; 2, 14). Textum
 autem eorum ex Lugdunensibus ‘Epistolis clarorum uiro-
 rum’ transcriptus fuisse constat; nam quasdam uarias lectio-
 nes singulares ab eis trahit. Hic describuntur testes:

«EPISTOLAE | CLARORVM VIRORVM, | SELECTAE DE E¹
 QVAMPLVRIMIS | OPTIMAE, | AD INDICANDAM NOSTRORVM | tempo-
 rum eloquentiam. | *Nunc demum emendatae, auctae, summaq;*
 | *diligentia excusae.* | VENETHIS, | *Ex Typographia Dominici*
Guerrei, & Io. Baptistae, | fratrum, M. D. LXVIII.» Forma oc-
 taua.

Cum hi typographi ‘Epistolas clarorum uirorum selectas’
 denuo typis committendas curauissent, ad litterarum cor-
 pus quod in antiquis huius collectionis editionibus inuene-

runt²⁰, alias epistolas addidere inter quas eae supra laudatae foliis 102^r–104^r, 111^v–112^v reperiri possunt.

Exemplaria: BAV, R.G.Classici.V.1072; B Casanatensis (Romae), D.XI.84.CC; BL, 1804.g.12; BNCr, 6.32.A.47; BNF, 14180; BNM, 26 D 190; 24 D 232; BSB, Epist.561; BV Leidensis, 691 F 10; HAB, M: Li 10238; ÖNB, 46.Z.46.

E² «EPISTOLAE | CLARO-|RVM VIRORVM, | SELECTAE DE QVAM-
|plurimis optimæ, | *Ad indicandam nostrorum tem-|porum*
eloquentiam. | *Nunc demum emendatae, auctae, summaq;* |
diligentia excusae. | COLONIAE, | apud Ioannem Gymnicum
sub Mono-|cerote. M. D. LXIX.» Forma octaua.

Anno intermisso eadem collectio Coloniae Agrippinae per Io. Gymnicum denuo in lucem prodita fuit; itaque exemplar earundem trium epistolarum hoc uolumen amplectitur (foliis 111^v–113^v; 122^r–123^r); sed hic illic errores foedissimi occurrunt.

Exemplaria: BL, 246.b.34.(1.); BNF, Z-14179; Z-14181; BSB, Epist.241; HAB, M: Li 10239; ÖNB, 46.Z.42.

E³ «EPISTOLAE | CLARO-|RVM VIRORVM, | SELECTAE DE QVAM-
|PLVRIMIS OPTIMAE, | *Ad indicandam nostrorum tempo-|rum*
eloquentiam. | *Nunc demum emendatae, auctae, summaque*
di-|ligentia excusae. | COLONIAE AGRIPPINAE, | Apud Ioannem
Gymnicum, sub Monocerote. | ANNO M. D. LXXXVI.» Forma octaua.

Sepuluedae epistolae inueniuntur paginis 181–200.

Exemplaria: BAV, Barberini.Y.XI.54; BL, 246.g.32; BNE, U/285; 3/56065; BNF, Z-14182; BNM, 216 C 178; B Palatii (Matriti); BSB, Epist.243; Epist. 629; BV Leidensis, 662 E 8; KUL, GBIB P873.4 EPIS 1586.

20 Epistolae clarorum uirorum selectae de quamplurimis optimae ad in(di)candam nostrorum temporum eloquentiam (Parisiis: apud Bernardum Turrisanum, 1556); Epistolae clarorum uirorum selectae de quamplurimis optimae ad indicandam nostrorum temporum eloquentiam, (Venetiis: Paulus Manutius Aldi filius, 1556).

Ad epistolas 2, 13; 2, 14 et 2, 15 accedit etiam familia κ , $\mathbf{\kappa}$ quae itidem ex tribus membris constat. Nam Contareni opera, ab Aloisio Contareno eius nepote edita ac ter in lucem prodita, eas continent, paginis uidelicet 253–258. Textus earum ex Lugdunensi editione ‘Epistolae clarorum uirorum’ fuit exscriptus, ut nuntius fatetur et uariae lectiones illinc profectae sic declarant. Sed breui textui quaedam lectiones cum familia ε discrepantes inseruntur: olim $\omega L\varepsilon$: diu κ (2, 13, 4); uero $\omega L\varepsilon$: uere κ (2, 13, 6); legendas $\omega L\varepsilon$: legenda κ (2, 14, 1); duxi $\omega L\kappa$: dixi ε (2, 14, 2). Testes autem sunt:

«GASPARIS | CONTARENI | CARDINALIS | OPERA. | PARI- **P**
SIIS. | Apud Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis in via Iacobæa. | 1571 | CVM PRIVILEGIO REGIS.» In folio²¹.

Exemplaria: BAV, Chigi.II.341; Mai.XI.H.IX.10; Palatina. I.75; BNCr, 8.8.F.27; BNE, 3/41719; BNF, Z-636; Z-637; RES-Z-335; BNM, 217 C 20; 3 C 5; 77 D 20; B Vallicelliana (Romae), S.Borr.I. II.55; BV Pontificiae Comillensis (Matriti), 706; BV Salmanticensis; HAB, A: 42.1 Quod.2° (4); KUL, GBIB 39 B CONT Fo 167; ÖNB, 71.N.10.

«GASPARIS | CONTARENI | CARDINALIS | OPERA | VE- **V**¹
NETIIS. ∞ D L XXIIIX | Apud Aldum.»

Exemplaria: BNCr, 68.7.F.2; BNF, RES-Z-336; BV Augsburg, 01/BN 2980; ÖNB, 22.K.4.

«GASPARIS | CONTARENI | CARDINALIS | OPERA OMNIA | Hac- **V**²
tenus excussa [sic], ad omnes Philoso-|phię partes, & ad sa-
cram Theo-|logiam pertinentia. | VENETIIS, | Apud Damia-
num Zenarium MDLXXXIX. | Cum licentia Superiorum.» In folio.

Hae duae editiones Venetianae simillimae sunt; itaque haud alienum id putare uidetur, ut, mutato indice, editio eadem agetur.

Exemplaria: BAV, Barberini.V.IV.57; BNCr, 8.40.N.15; BNM, 3 C 24.

21 Contarini opera ex editione Parisiensi sunt per Gregg editores anno 1968 Farnburgensi anastatice denuo in lucem prodita.

q Tertia classis, quam siglo *q* liceat denotare, constat ex iis testibus minoribus qui epistolam 1, 6 Erasmo Romae decimo Calendas Iunii anno 1534 datam continent, scilicet *r* et *B*:

r Codex Vratislaviensis Rehdigerianus: in Bibliotheca Vniuersitatis Vratislaviensis codex chartaceus (ms. R 254.69) hodie custoditur qui primigenium exemplar, ut uideatur, a quodam Sepuluedae scriba exaratum et manu auctoris subscriptum colligatum retinet (foliis 65^r–66^v)²². Hanc epistolam Sepulueda ipse haud parum transfigurauit cum is literas edendi gratia eam retractaret ac recognosceret; quamobrem nihil mirificum quod in eo codice non paucae uariae lectiones occurrant.

B Erasmi operum omnium editio Bataua: «**DESIDERII ERASMI | ROTERODAMI | OPERA OMNIA | EMENDATIORA ET AVCTIORA, | [...] | TOMVS TERTIVS, | QVI COMPLECTITVR | Epistolas, [...] | TOMI TERTII PARS POSTERIOR | LVGDVNI BATAVORVM, | Curâ et impensis PETRI VANDER AA, MDCCIII. | [...].**» In folio.

Hoc uolumen, proxime anastatice per Georg Olms denuo impressum, itidem eam epistolam amplectitur (cols. 1761^A–1762^D). Fontem huius textus codicem Vratislaviensem Rehdigerianum esse constat aut eius familiarem; nam multis locis et lectionibus discrepantibus singularibus ei congruit. Sed exempla omittimus, ne in re apertissima longiores simus²³.

22 Vide Allen X, p. 392; Kristeller IV, pp. 432–433.

23 Hoc in loco silentio praeterire non possumus hanc epistolam et reliquas inter Erasmus et Sepuluedam habitas (1, 1 -1, 8) iam pridem editas fuisse (Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P. S. Allen, et post eius mortem per H. M. Allen et H. W. Garrod, I–XII, Oxonii 1906–1958; Sepuluedae epistolae uols. X–XI reperiuntur), atque in Gallicum sermonem translatas (Érasme de Rotterdam, La correspondance d'Érasme, I–XII, A. Gerlo (dir.), Bruxelles 1967–1984). Sed Allen atque eius satellites, cum se operi macte uirtute improbo committerent, restituere tamen maluerunt conscriptionem epistola-

Quarta classis, quam siglo *v* placuit notare, constat ex testibus minoribus exstantibus qui ad epistolam 3, 6 Philippo Hispaniarum principi datam spectant; hi autem sunt:

Codex Vaticanus primus: asseruatur in Bibliotheca Vaticana codex chartaceus, saeculo XVI a Io. Metello Sequano²⁴ exaratus (Vat. lat. 6039), qui frequentes Hispanas inscriptiones Latinas exhibet ab Alphonso Castro, Ludouico Lucena aliisque doctis uiris ex saxis collectas²⁵. Inter eas inuenitur Sepuluedae epistola inscriptionem CIL II 4685 continens (folio 71^r). Textus autem, ut nobis apparet, tantum cum illo a Sepulueda edito discrepat, non solum quod ad uerborum compositionem, sed etiam ad sententias attinet, ut epistola diuersa admodum uideatur. Sed hunc primigenium fuisse satis constat.

Codex Vaticanus secundus: etiam in Bibliotheca Vaticana^{v2} codex chartaceus (Vat. lat. 3904), ex schedis quidem atque Angeli Colotii libris qui post eius obitum in scrinia Vaticana redacti fuerunt, hodie custoditur qui folio 310^{r-v} exemplar huius epistolae amplectitur, annis 1543–1548 ab eodem Colotio exaratum²⁶. Fere easdem lectiones discrepantes ac Vat. lat. 6039 praebet.

Codex Escorialensis: item exemplar ex codice supra laudato exscriptum in Bibliotheca Escorialensi (ms. J-II-22, fo-

rum reuera missam ac receptam prius quam textum recognitum et a Sepulueda emendatum. Itaque lectiones praebent nonnullas quas Sepulueda ipse mutauit (de uaria ratione quae historicis atque philologis in epistolis edendis adhiberi solet, uide Gualdo Rosa, *passim*).

24 De Metello uide A. Hobson, *The 'iter italicum' of Jean Matel*, in *Studies in the book trade: in honour of Graham Pollard*, Oxford 1975, pp. 33-61.

25 Kristeller VI, pp. 340-341; G. Vagenheim, *Les inscriptions ligoriennes: Notes sur la tradition manuscrite*, *Italia medioevale e umanistica* 30, 1987, 199-309, praesertim p. 200, 304-305.

26 S. Lattès, *Recherches sur la bibliothèque d'Angelo Colocci*, *Mélanges de l'École française de Rome* 48, 1931, pp. 308-344, principaliter p. 328; Kristeller II, p. 324.

liis 176b–178a) exstat. Codex hic chartaceus XVIII saeculo exeunte, ut uidetur, exaratus fuit; cuius manu, omnino nescimus²⁷.

- α Quintam classem liceat denique nominare et siglo α describere exemplaria illa manu scripta uel typis excusa quae ‘Apologiam pro libro de iustis belli causis’ continent atque itidem Antonii Augustini epistolam ad Sepuluedam (5, 8) praebent²⁸. Sepulueda enim ab illo, tunc Romae commorante, per litteras petiuerat ut ‘Apologiam’ cum aliis eruditis hominibus, praesertim Rotae Tribunalis, consideraret; rebus sic gestis, Antonius Augustinus, tum sacri Palatii causarum auditor, librum hunc etiam in uulgus edere permisit, et epistolam qua Sepuluedae respondebat ad libri caput adiecit, quippe qui non alium idoneum modum inuenit Sepuluedae sententiam auctoritate sua confirmandi. Haec familia ex quattuor testibus constat:

R «APOLOGIA | IOANNIS GENESII | SEPVLVEDAE | PRO LIBRO | DE IVSTIS BELLI CAVSIS | AD *amplissimum, & doctissimum* | *praesulem* .D. ANTONIVM | RAMIRVM *Episcopum Segouiensem*.» Folio autem Ciii^r colophon legitur: «*Impressum fuit Romæ apud Valerium | Doricum & Ludouicum fratres | Brixienses. | Prima Maij Anno a Christo nato. | M. D. L.*» Forma quasi octaua.

Fontem et originem huius textus, nondum ‘Epistolarum libris septem’ Salmanticae excusis, exemplar ab ipso auctore aut eius scriba exaratum fuisse constat. Sed utcumque res se habet, id perparum cum textu a Sepulueda in lucem prodito discrepat. Epistola autem Augustini folio Ai^v exstat.

Exemplaria: BAV, R.I.VI.247; B Casanatensis (Romae), Vol. Misc. 1432/3; BNE, R/29737(1).

27 Vide G. Antolín y Pajares, Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca de El Escorial, Madrid 1911, II, pp. 485-487; E. Viejo Otero, CIL II 4685 en una carta inédita de Juan Ginés de Sepúlveda, Emerita 10, 1942, pp. 345-348.

28 Vide Moreno Hernández, apud OCP III, pp. CLVIII-CLXXX.

Codex Granatensis (BNE, ms. 6043): hic codex fere sine **g** dubio a Nicolao Antonio XVII saeculo exscriptus fuit²⁹. Epistola 5, 8 inueniri potest folio 133^r.

Codex Prouidentianus (B 'John Carter Brown', Prouidentia, Rhode Insula, ms. B552/C334b): hic est codex miscellaneus a XVI saeculo exstans; scripta uaria ad disputationem inter Sepuluedam et Bartholomaeum Casaum habitam pertinentia continet³⁰.

Haec epistola itidem codice Salmanticensi (BV Salmanticensis, ms. 476) folio 53^r exstat; hic codex miscellaneus a scribis Sepuluedae exaratus fuisse uidetur³¹.

Accedit ad haec codex Matritensis primus exemplar eius- **m**¹ dem epistolae continens. In Bibliotheca autem Nationis Hispanae asseruatur codex chartaceus miscellaneus (BNE, ms. 9913), qui XVII saeculo, ut uidetur, ad editionem Antonii Augustini operis epistolarum parandam collectus fuit; folio 152^r huius epistolae commentarius inueniri potest primigenius, ut quaedam lacunae ac liturae ostendunt³².

Restat testis *G*, qui uix ad familiam aliquam ascribi potest:

«APOLOGIA | ARISTOTELIS AD-|VERSUS EOS, QVI AIUNT | *sen- G*
sisse animam cum corpore extingui. | [...] | Autore Gasparo
Cardillo Villalpandeo Do|ctore Theologo Eloquentiæ & Phi-
losophiæ Compluti professore, | & Collega in contuber-|nio

29 Vide Losada, Juan Ginés de Sepúlveda, pp. 370, 655-656; Kristeller IV, p. 529; J. Costas Rodríguez - L. Carrasco Reija, El manuscrito Granatensis del «De Bello Africo» de Juan Ginés de Sepúlveda, Epos 8, 1992, pp. 77-110; Moreno Hernández, apud OCP III, p. CIX.

30 Vide S. De Ricci - W. J. Wilson, Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada, New York 1937, II, p. 2151; Kristeller V, p. 384; Moreno Hernández, apud OCP III, pp. CLIX-CLX.

31 Vide Losada, Juan Ginés de Sepúlveda, p. 370; Kristeller IV, p. 599; Moreno Hernández, apud OCP III, pp. CLX-CLXI.

32 Vide Flores Sellés, pp. 21-23; Kristeller IV, p. 565.

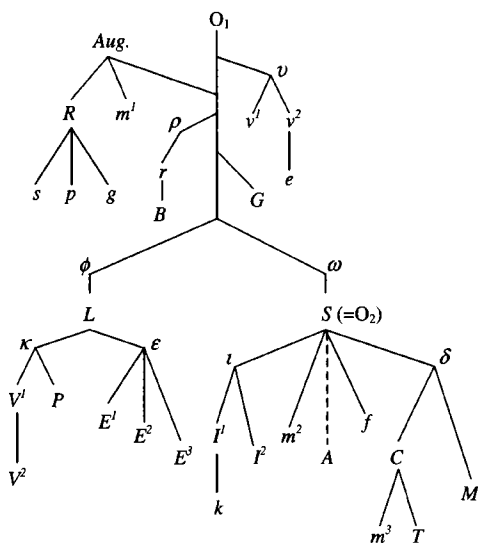
Diuo Illephon-|so nuncupato.» Vltima pagina autem colophon legitur: «Compluti, | Ex officina Ioannis | Brocarij. | 1560.» Forma quarta.

Volumen hoc, praeter aliam Sepuluedae ad auctorem epistolam et eiusdem ad Sepuluedam duas, amplectitur foliis 94^v–98^v eam quam is Cardillo Villalpandeo Cordubae nono Calendas Aprilis anno 1552 dedit (5, 16). Textus autem haud multas lectiones discrepantes praebet. Sed cum litterae quae in Salmanticensi editione reperiri non possint huc addantur, haud sine causa putare licet textum a fonte manu scripto diuerso a quo editio princeps proficiscatur demansse.

Exemplaria: BNE, R/12934(2); R/22811(1); BV Hispalensis, R.31/6/16; BV Salmanticensis, 37944; BV Valolitanae, 15504.

Tot et tam diuersos siue natura siue origine testes in unum stemma congerere difficillimum negotium nobis esse uideatur, praesertim quod haud facile una aut uariis, ut dicitur, traditionis textualis lineis coniungi possunt tum primigeniae litterarum formae (=O₁) cum eisdem quas auctor ipse recognitas emendatasque edidit (=O₂), tum epistolae uariorum auctorum et singula litterarum exemplaria, ex quibus alii quidam testes descendunt, cum collectione ab uno congesta ac tradita. Sed ne quisquam eam culpam nobis iure obiicere queat, nos primo impetu arma deserere et proelium detrectare, hic stemma codicum et editionum adiicimus, ut ad oculos appareat, quantum id fieri possit, quomodo inter se testes cohaereant. Ei autem addere etiam decreuimus testes qui 'Apologiam pro libro de iustis belli causis' continent, dum tantum Augustini epistolam (5, 8) attendimus; nam quaestiones aliae quae ad hanc rem nihil attinent proponuntur si rem omnem consideramus³³.

33 Vide OCP III, pp. CLVIII–CLXXX, ubi Moreno Hernández de hac quaestione copiose ac docte disseruit.



Sic testibus recensitis et in stemmate descriptis, sequitur ut paucis rationem reddamus ut nostrae editionis sic apparatus ei appositi. Textus noster consensu nititur quattuor maiorum testium, scilicet *S*, *C*, *M*, *f*, id est, qui conscriptionem ab auctore recognitam praebent. Itaque lectiones ibi reperiuntur praeferimus iis quae in aliis familiis inueniri possunt, exempli gratia: agricolam ω : hominem ϕ (1, 12, 6); tempestate ω : aetate ϕ (2, 13, 1); reperiēbam ω : reperissem ϕ (2, 14, 1); infra scripsi ω : scripsi in calce epistolae v^{1-2} : scripsi epistola *e* (3, 6, 5); caedendam ω : caedendum *L* (3, 17, 8); etc.

Tamen cum inter hos testes discrepat, textum Salmanticensem omnino sequimur; Coloniensi autem uel Matritensi raro nitimur, quippe qui nonnumquam etiam quaedam praebent emendatiora, exempli gratia: solem δ : sole *Sf* (6, 2, 19); mittenda δ : mittendas *Sf* (6, 12, 12); incertis *M* : in certis *SCf* (7, 5, 7); etc.

At lectiones haud prorsus idoneas quas haec familia aliquando profert sine cunctatione respuimus, et alias tum ingenio coniectas, tum ex reliquis adiumentis depromptas afferimus, exempli gratia: qua ϱ : quo ω (1, 6, 8); Du(ne)lmensis *Allen* : Dulmensis ω (1, 7, 14); inuertendis *LM* : in uertendis *SCf* (3, 18, 4); Segouienses *scripsi* : Segobienses ω : Segobrienses *L* (3, 20, 5); etc.

Haec omnia annotatione in apparatu appicta lectorem monuimus, in quo omnes insignes lectiones discrepantes exhibemus quas testes ostendunt, etiam si eas non sequamur. Sed ne is multis notis nimio grauaretur, eas quae aut stultissimae sunt aut nihil ad rem attinent silentio praeterimus, quales multae uariationes orthographicae nobis uidentur. Nam in Matritensi editione formae ut 'caetera', 'foemina', 'promptus', 'expectatio', 'solicitatio', 'pene', et reliquae similes, adamussim pro formis 'cetera', 'femina', 'promptus', 'expectatio', 'sollicitatio', 'paene', quae editorum iudicio correctiores uidebantur, subiectae sunt; in Lugdunensi uero uoces in 'i' desinentes et his similes tertiae declinationis accusatiuum pluralem '-eis' semper praeferunt; atque figura 'author' carior est quam 'auctor'. Itaque hae omnes discrepantiae omissae sunt; satis superque sit lectorem candidum hic admonuisse. 'At hic illic uariationes orthographicas apparatu appictas uidemus.' Certe, quippe quae non constanter testibus adsunt aut ad graphiam nostram asserendam afferuntur.

Quod ad scripturae rationem pertinet in nostra editione usurpatam, normam hic dare conati sumus non ex arbitrio nostro constitutam, sed ad scribendi usum qui in Salmanticensi editione inueniri potest aptatam. Figuras enim typographicas quae pronuntiationem peculiarem declarant uel etymum proferunt, quales 'adolescens', 'beneuolentia', 'negligentia', 'iucundus', 'intelligere', 'epistola', 'saltem', 'destillare', 'κικίδας', 'littus', 'numi', 'literae', 'lacryma', etc., retinendas putauimus, etiam si quae hodie parum assuetae sint; eodemque modo reddere placuit confusionem 'e/ae/oe' ('caeterum', 'coelum', 'seculum', 'foemina', 'moeror', 'coe-

na', 'tetricus', etc.); atque 'i/y/u' ('lacryma', 'syncere', 'hyems', 'sylua', etc.). Sed ut scriptura congruens euaderet, orthographiam frequentiore reliquis eiusdem uocis casibus diffundimus; ceterum compendia et abbreviationes soluimus uel omnibus partibus constanter scripsimus; signa graphica (˜, ˘, ˙, ˆ) sustulimus et, si res postulauit, suppleuimus; usui litterarum 'i' et 'j', 'u' et 'v' rationem constantem imposuimus; omniaque ea tacite commisimus; noluimus enim lectorem per deuerticula inusitata ducere.

At quibusdam in locis haud alienum fore putauimus reddere quasdam inconstantias. Hi autem casus sunt:

a) Vbi testes uarietate quadam naturali scribunt: 'astipulatus', 'ascitus', 'assequor', sed 'adsum', 'adscribere'; 'offendo', sed 'obfuit'; 'quicquid', sed 'idcirco', 'quidquam'; 'quanquam', 'quanque' (pronomen indefinitum), sed 'quamque' (aduerbium ac particula copulatiua); etc.

b) Vbi peculiarem aliorum auctorum usum inuenimus quem Sepulueda in recognoscenda collectione seruare uideatur. Nam Erasmus scripsit 'conuicium', 'annotatio', 'sequeutus', 'quum', 'abs te', at Sepulueda 'conuitium', 'adnotatio', 'secutus', 'cum', 'a te'; Gibertus autem 'monimentum', at Sepulueda 'monumentum'; etc.

c) Vbi id solum nobis in mentem uenit suspicari, Sepuluedam uarietatem quandam conscium usurpare (aliquis enim epistolis ad Guaiardum figura 'quum' utitur); aut etiam quidem haesitare, uelut formis 'uendico' et 'uindico', 'percontor' ac 'percunctor'. Quamquam non semper facile fuit diuinare quid typographo, quid scribae, quid denique Sepuluedaetribuendum sit.

d) Tandem ubi ea uarietas constitutionem collectionis illustrat: 'adquiesco' occurrit in libris I–V, 'acquiesco' in libris VI–VII, denuo 'adquiesco' in epistola 7, 9³⁴.

Nec dubitamus quin nonnulli ab hac scribendi ratione dissensuri sint. Ad eorum obiectiones, quamquam non est hic

locus disputandi, tamen liceat nobis praeter alias rationes³⁵ Sepuluedae uerbis respondere, sic Michaellem Vascosanum alloquentis: 'Quam', inquit, 'ut sic imprimendam mandes peruelim, ea forma et characteribus qui mea opuscula, ut a Colinaeo anno Christi 1541 excusa sunt, imitentur' (5, 14, 1).

Textum tandem denuo interpunximus, paragraphorum numeratione instruximus et, quantum potuimus, ueterum ac recentiorum auctorum locis illustrauimus. Ceterum locupletissimos etiam indices instaurauimus ad curiositatem lectoris alliciendam, in quibus haud parum operae ac laboris consumpsimus.

Vnum restat ut amicis et sodalibus et magistris qui hoc in opere perficiendo mihi subuenerint meritas gratias agam. Pecuniam liberaliter subministrauerunt cum Vniuersitas Granatensis iuuante Prof. Dr. José González Vázquez, qui semper apertum rogaionibus meis se praebeat, tum Educationis Cultusque Ministerium Hispanae nationis (PS93-0164, 'Obras completas de J. G. de Sepúlveda: edición y estudio'), tum denique Ministerium Flandriae communitatis in natione BELGA. Nec silentio praeterire possum eos qui consilio atque auctoritate me in his studiis perduxerunt et erudierunt, in primis Prof. Dr. Elena Rodríguez Peregrina, magistram studiosam, quae nihil non est conata, dum opus feliciter absolueretur; ac deinde Prof. Dr. Walther Ludwig, qui me uelut alumnum suum apud Hamburgenses comiter et hospitaliter excepit. Hi omnes sua humanitate atque erga me beneuolentia animum meum redderunt eis perpetuo deuinctum.

Dabam Hamburgi, exeunte mense Martio anno 2002

J.J.V.A.

35 Quaestionem hanc accuratissime tractauerunt, inter alios, C. Codoñer, apud E. Antonio de Nebrija, Comentario al poema «In Ianum» de Pedro Mártir de Anglería, Salamanca 1992, pp. 35-38; J. M. Maestre Maestre, Edición crítica de textos latinos humanísticos, in J. M. Maestre - J. Pascual - L. Charlo (eds.), Humanismo y pervivencia del Mundo Clásico. Homenaje al profesor Luis Gil, Cádiz 1997, II.3, pp. 1051-1106.

CONSPECTVS LIBRORVM

- Actas del Congreso Internacional 'V Centenario del nacimiento del Dr. Juan Ginés de Sepúlveda' (Pozoblanco, 13-16 de febrero de 1991), Córdoba 1993.
- ANTOLÍN Y PAJARES, G., Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca de El Escorial, I-IV, Madrid 1910-1924.
- ASENSIO, E., Ciceronianos contra Erasmistas en España. Dos momentos (1525-1560), *Revue de littérature comparée* 52, 1978, pp. 135-154.
- BASTIAENSEN, A. A. R., Le cérémonial épistolaire des chrétiens latins. Origine et premiers développements, *Graecitas et Latinitas Christiana primaeva*, Nijmegen 1964, Supplementa, II, pp. 5-46.
- BATAILLON, M., Érasme et l'Espagne, I-III, Genève 1993.
- BENZING, J., Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet, Wiesbaden 1982².
- BEUGNOT, B., Débats autour du genre épistolaire. Réalité et écriture, *Revue d'Histoire Littéraire de la France* 74, 1974, pp. 195-202.
- BLEZNICK, D. W., Epistolography in Golden Age Spain, in S. Bowman et alii (ed.), *Studies in Honour of G. E. Wade*, Madrid 1979, pp. 11-21.
- CAMPO MUÑOZ, M. I. DEL, Honorato Juan, humanista, maestro de príncipes y obispo de Osma, Soria 1986.
- CERDANVS ET RICVS, F., et alii, De vita et scriptis Io. Genesii Sepulvedae Cordubensis commentarius, in Io. GENESII SEPVLVEDAE CORDVBENSIS, Opera cum edita tum inedita, Matriti 1780, I, pp. I-CXIII.
- CLOUGH, C. H., The cult of Antiquity: letters and letter collections, in C. H. CLOUGH (ed.), *Cultural aspects of the Italian Renaissance*, Manchester-New York 1976, pp. 33-67.
- CONSTABLE, G., Letters and Letter-Collections, Turnhout 1976.
- COSTAS RODRÍGUEZ, J. - CARRASCO REJA, L., El manuscrito Granatensis del «De Bello Africo» de Juan Ginés de Sepúlveda, *Epos* 8, 1992, pp. 77-110.
- CUART MONER, B. - COSTAS RODRÍGUEZ, J., Diego de Neila, colegial de Bolonia y amigo de Juan Ginés de Sepúlveda, *Studia Albornotiana* 37, 1979, pp. 263-313.
- CUGUSI, P., Evoluzione e forme dell'epistolografia latina. Nella tarda Repubblica e nei primi due secoli dell'Impero, Roma 1983.

- DE RICCI, S. – WILSON, W. J., *Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada, I–III*, New York 1935–1940.
- DOTY, W. G., *The Classification of epistolary Literature*, *The Catholic Biblical Quarterly* 31, 1969, pp. 183–199.
- FLORES SELLÉS, C., *Epistolario de Antonio Agustín*, Salamanca 1980.
- FUMAROLI, M., *Genèse de l'épistolographie classique: rhétorique humaniste de la lettre, de Pétrarque à Juste Lipse*, *Revue d'Histoire Littéraire de la France* 78, 1978, pp. 886–905.
- GIL FERNÁNDEZ, L., *Una labor de equipo: la «editio matritensis» de Juan Ginés de Sepúlveda*, *Cuadernos de Filología Clásica* 8, 1975, pp. 93–129.
- , *Panorama social del Humanismo español (1500–1800)*, Madrid 1997².
- GUALDO ROSA, L., *La pubblicazione degli epistolari umanistici: bilancio e prospettive*, *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 89, 1980–1981, pp. 369–392.
- GUILLÉN, C., *Notes toward the Study of the Renaissance Letter*, B. K. LEWALSKI, (ed.), *Renaissance Genres. Essays on Theory, History and Interpretation*, Cambridge (Mass.)–London 1986, pp. 70–101.
- HARTH, H., *Probleme der Edition lateinischer Humanistentexte am Beispiel des Poggio-Briefwechsels*, in L. HÖDL – D. WUTKE (eds.), *Probleme der Edition mittel- und neulateinischer Texte*, Bonn 1978, pp. 91–99.
- HENDERSON, J. R., *On reading the Rhetoric of the Renaissance Letter*, in H. F. PLETT (ed.), *Renaissance Rhetoric*, Berlin–New York 1993, pp. 143–162.
- HOBSON, A., *The 'iter italicum' of Jean Matal*, in *Studies in the book trade: in honour of Graham Pollard*, Oxford 1975, pp. 33–61.
- IJSEWIJN, J., *Marcus Antonius Muretus epistolographus, La correspondance d'Érasme et l'épistolographie humaniste*, *Travaux de l'Institut Interuniversitaire pour l'étude de la Renaissance et de l'Humanisme* 8, Bruxelles 1985, pp. 183–191.
- Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Nacional*, Madrid, 1953–.
- Juan Ginés de Sepúlveda y su crónica indiana, Valladolid 1976.
- KRISTELLER, P. O., *Iter Italicum, I–VII*, London–Leiden 1965–1997.
- LANHAM, C., *Salutatio formulas in latin letters to 1200: Syntax, Style and Theory*, München 1975.

- LATTÈS, S., Recherches sur la bibliothèque d'Angelo Colocci, Mélanges de l'École française de Rome 48, 1931, pp. 308-344.
- LOOZ-CORSWAREM, O. A. G. von, Juan Ginés de Sepúlveda, Göttingen 1931.
- LOSADA, Á., Juan Ginés de Sepúlveda a través de su «Epistolario» y nuevos documentos, Madrid 1973 (= 1949).
- , Cartas filosóficas de Juan Ginés de Sepúlveda, Revista de Filosofía 40, 1952, pp. 115-148.
- LUDWIG, W., Die Sammlung der «Epistolae ac Epigrammata» des Ulmer Stadtarztes Wolfgang Reichart von 1534 als Dokument humanistischer Selbstdarstellung, in K. ARNOLD – S. SCHMOLINSKY – U. M. ZAHND (eds.), Studien zu Selbstzeugnissen des späteren Mittelalters und der frühen Neuzeit, Bochum 1999, pp. 117-137.
- MAESTRE MAESTRE, J. M., Bárbaros contra Humanistas, Estudios de Historia y Arqueología medievales 7, 1987, pp. 131-152.
- , La edición crítica de textos latinos humanísticos, in J. M. MAESTRE MAESTRE – J. PASCUAL BAREA – L. CHARLO BREA (eds.), Humanismo y pervivencia del Mundo Clásico, Homenaje al profesor Luis Gil, II.3, Cádiz 1997, pp. 1051-1106.
- , La adscripción a Portugal de Juan Ginés de Sepúlveda en el 'Ciceronianus' de Erasmo: ¿*lapsus* o error deliberado?, in Cataldo e André de Resende. Congresso Internacional do Humanismo português (Coimbra-Lisboa-Évora, 25 a 28 de Outubro de 2000), breui in lucem edendus.
- MENÉNDEZ PELAYO, M., Apuntes sobre el Ciceronianismo en España y sobre la influencia de Cicerón en la prosa latina de los humanistas españoles, Bibliografía Hispanolatina Clásica, Santander 1950, III, pp. 177-271.
- MESNARD, P., Le commerce épistolaire comme l'expression sociale de l'individualisme humaniste, Individu et société à la Renaissance (Colloque International, Avril 1965), Bruxelles 1967, pp. 15-31.
- MÜLLER, W. G., Der Brief als Spiegel der Seele: Zur Geschichte eines Topos der Epistolartheorie von der Antike bis zu Samuel Richardson, Antike und Abendland 26, 1980, pp. 138-157.
- NEBRJA, E. A. DE, Comentario al poema «In Ianum» de Pedro Mártir de Anglería, Intr., Ed. y Trad. C. CODOÑER, Salamanca 1992.
- NÚÑEZ GONZÁLEZ, J. M., Bolonia y el Ciceronianismo en España: Juan Ginés de Sepúlveda y Antonio Agustín, in Estudios sobre los orígenes de las Universidades españolas, Valladolid 1988, pp. 205-220.
- QUONDAM, A., Le carte messaggiere: retorica e modelli di comunicazione epistolare, Roma 1981.

- RUMMEL, E., Erasmus and his catholic critics, I–II, Nieuwkoop 1989.
- SÁENZ-BADILLOS, A., Ginés de Sepúlveda y la filología bíblica, Cuadernos de Filología Clásica 5, 1973, pp. 117–140.
- SCARPAT, G., La lettera nell'Antichità, Introduzione al Nuovo Testamento, Brescia 1961, pp. 540–555.
- SEPÚLVEDA, J. GINÉS DE, Epistolario (Selección), Trad. Á. LOSADA, Madrid 1979 (= 1966).
- , Historia del Nuevo Mundo, Trad. A. RAMÍREZ DE VERGER, Madrid 1996².
- , Obras completas, I, Historia de Carlos V, Libros I–V, Ed. y Trad. E. RODRÍGUEZ PEREGRINA, Pozoblanco 1995.
- , Obras completas, II, Historia de Carlos V, Libros VI–X, Ed. y Trad. E. RODRÍGUEZ PEREGRINA, Pozoblanco 1996.
- , Obras completas, III, Demócrites segundo, Ed. y Trad. A. COROLEU; Apología en favor del libro sobre las justas causas de la guerra, Ed. A. MORENO HERNÁNDEZ, Trad. Á. LOSADA, Pozoblanco 1997.
- , Obras completas, IV, Historia de Felipe II, Ed. y Trad. B. POZUELO CALERO, Pozoblanco 1998.
- , Obras completas, VI, Acerca de la Monarquía, Ed. y Trad. I. J. GARCÍA PINILLA; Del rito de las nupcias y de la dispensa, Ed. y Trad. J. M. RODRÍGUEZ PEREGRINA; Gonzalo, diálogo sobre la apetencia de gloria, Ed. y Trad. J. J. VALVERDE ABRIL, Pozoblanco 2001.
- , De rebus Hispanorum gestis ad Novum Orbem Mexicumque, Ed. A. RAMÍREZ DE VERGER, Stutgardiae et Lipsiae 1993.
- SUÁREZ DE LA TORRE, E., «Ars epistolica». La preceptiva epistolográfica y sus relaciones con la retórica, G. MOROCHO GAYO (coord.), Estudios de drama y retórica en Grecia y Roma, León 1987, pp. 177–204.
- THRAEDE, K., Grundzüge griechisch-römischer Briefftopik, München 1970.
- TRUEBA LAWAND, J., El arte epistolar del Renacimiento español, Madrid 1996.
- VALVERDE ABRIL, J. J., Io. Genesii Sepuluedae, Epistolarum libri septem, Introducción, edición, traducción, notas e índices, diss., Granada 2001.
- VAGENHEIM, G., Les inscriptions ligoriennes: Notes sur la tradition manuscrite, Italia medioevale e umanistica 30, 1987, pp. 199–309.
- VIEJO OTERO, E., CIL II 4658 en una carta inédita de Juan Ginés de Sepúlveda, Emerita 10, 1942, pp. 345–348.
- VIOLI, P., Letters, in T. A. VAN DIJK (ed.), Discourse and Literature, Amsterdam–Philadelphia 1985.

COMPENDIORVM INDEX

AHN	=	Archivo Histórico Nacional, Madrid.
BAH	=	Biblioteca de la Academia de la Historia, Madrid.
BAV	=	Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano.
BCC	=	Biblioteca Capitulare y Colombina, Sevilla.
BL	=	British Library, London.
BNCR	=	Biblioteca nazionale centrale, Roma.
BNE	=	Biblioteca Nacional de España, Madrid.
BNF	=	Bibliothèque nationale de France, Paris.
BNM	=	Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia.
BSB	=	Bayerische Staatsbibliothek, München.
B(V)...	=	Bibliotheca (Vniuersitatis)...
HAB	=	Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel.
KUL	=	Katholieke Universiteit Leuven.
ÖNB	=	Österreichische Nationalbibliothek, Wien.
SUB	=	Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg.

Allen	=	Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P. S. Allen et alii, Oxonii 1906–1958.
ASD	=	Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami, Amstelodami 1969–.
CAG	=	Commentaria in Aristotelem Graeca, Berolini 1881–.
CCAA	=	Corpus commentariorum Averrois in Aristotelem, Cambridge (Mass.) 1949–.
CCSL	=	Corpus Christianorum, Series Latina, Turnholiti 1953–.
CDC	=	Corpus Documental de Carlos V, M. Fernández Álvarez, Salamanca 1973–1981.
CICan.	=	Corpus iuris canonici, A. L. Richter – A. Friedberg, Graz 1955.
CICiv.	=	Corpus iuris civilis, Th. Mommsen – P. Krueger, Berolini 1954.
CMG	=	Corpus Medicorum Graecorum, Berolini 1908–.

- CODOIN = Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España, Madrid 1842–1895 (= Vaduz 1964–1966).
- CSEL = Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Vindobonae 1866–.
- EL = Thomae Aquinatis Opera omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M. edita, Romae 1882–.
- EP = Thomae Aquinatis Opera omnia, Parmae 1852–1873.
- LB = Desiderii Erasmi Roterodami Opera omnia, edidit Io. Clericus, Lugduni Bataurum 1703–1706 (= Hildesheim 1961–1962).
- OCP = Juan Ginés de Sepúlveda, Obras completas, Pozo blanco 1995–.
- Opera = Io. Genesii Sepuluedae Opera cum edita tum inedita, accurante Regia Historiae Academia, Matrity 1780.
- PG = Patrologiae cursus completus, series Graeca, accurante et denuo recognoscente J.-P. Migne, Parisiis 1857–1866.
- PL = Patrologiae cursus completus, series Latina, Parisiis 1844–1974.
- PMG = Poetae Melici Graeci: Alcmanis Stesicori Ibyci Anacreontis Simonidis Corinnae Poetarum minorum reliquias carmina popularia et convivalia quae adespota feruntur edidit D. L. Page, Oxford 1962.
- SA = Supplementum Aristotelicum, Berolini 1885–.

SIGLA

- ω = Consensus *S* δ , accedentibus manu scripto *f* (ad epist. quae p. ix indicantur) et testibus minoribus ι (epist. 3, 5) m^2 *A* (epist. 5, 7 et 5, 8)
S = Editio Salmanticensis a. 1557
 δ = Consensus *C M*, accedentibus m^3 (epist. 5, 7 et 5, 8) atque *T* (epist. 3, 10; 5, 13; 5, 14)
C = Editio Coloniensis a. 1602
M = Editio Matritensis a. 1780
 m^3 = Codex Matritensis tertius, BNE, ms. 13835
T = Historia typographorum a. 1717
 ι = Consensus testium ad Honorati Ioannis elogia attinentium I^1 *k* I^2
 I^1 = Editio Valentina prima a. 1649
k = Codex Centelles, B Publica Soriae, L-Z, c.14
 I^2 = Editio Valentina secunda a. 1659
f = Florilegium Columbinum, BCC, ms. 59-2-37
 m^2 = Codex Matritensis secundus, BNE, ms. 1854
A = Antonii Augustini opera omnia, VII, a. 1772

 ϕ = Consensus *L* ϵ κ
L = Editio Lugdunensis 'Epistolae clarorum uirorum' a. 1561 (epist. 1, 9; 1, 12; 2, 13; 2, 14; 2, 15; 3, 17; 3, 18; 3, 19; 3, 20)
 ϵ = Consensus collectionum epistolarum clarorum uirorum selectarum E^{1-2-3} (epist. 1, 12; 2, 13; 2, 14)
 E^1 = Editio Venetiana a. 1568
 E^2 = Editio Coloniensis prima a. 1569
 E^3 = Editio Coloniensis secunda a. 1586
 κ = Consensus editionum Gaspari Contareni operum omnium *P* V^{1-2} (epist. 2, 13 – 2, 15)
P = Editio Parisiensis a. 1571
 V^1 = Editio Venetiana prima a. 1578
 V^2 = Editio Venetiana secunda a. 1589

 ϱ = Consensus codicis *r* et editionis *B* (epist. 1, 6)
r = Codex Vratislaviensis Rehdigerianus, BV Vratislaviensis, ms. Rehd. 254.69

- B* = Editio Bataua 'Des. Erasmi Roterodami opera omnia',
III, a. 1703
- v* = Consensus codicum *v*¹ *v*² *e* (epist. 3, 6)
*v*¹ = Codex Vaticanus primus, BAV, Vat. lat. 6039
*v*² = Codex Vaticanus secundus, BAV, Vat. lat. 3904
e = Codex Escorialensis, B Escorialensis, J-II-22
- α* = Consensus omnium testium ad Sepuluedae Apologiam pertinentium (epist. 5, 8) praeter eos qui ad locum laudati sint
- R* = Editio Romana a. 1550
g = Codex Granatensis, BNE, ms. 6043
p = Codex Prouidentianus, B John Carter Brown (Providentia, Rhode Insula), ms. B552/C334
s = Codex Salmanticensis, BV Salmanticensis, ms. 476
- m*¹ = Codex Matritensis primus, BNE, ms. 9913 (epist. 5, 8)
- G* = Apologia Aristotelis auctore Gasparo Cardillo Villalpandeo, Compluti a. 1560 (epist. 5, 16)

AD ILLVSTRISSIMVM
DOMINVM LVDOVICVM MENDOZAM, MONDEIARAE
MARCHIONEM, IO. GENESII SEPVLVEDAE IN
LIBRVM EPISTOLARVM

PRAEFATIO

¹ Epistolarum genera complura esse tam uere traditum est a Cicerone ut nullum sit scriptionis genus in quo locus epistolis apud uiros eruditos non relinquatur. ² Epistolis saepe res non solum priuatim, sed etiam publice gestae sic comprehenduntur ut earum historia non admodum desideretur, quod in eiusdem Ciceronis epistolis animaduertere licet. Epistolis ius quandoque dicitur et leges sanciantur; principum enim rescripta pro legibus habentur, ut indicant multa principum Romanorum rescripta, et item leges pontificiae, quae, ut sunt, sic epistolae decretales nominantur. ³ Per epistolas Hippocrates de medicina, Plato et Heraclitus et Seneca noster et plerique alii de rebus tum ad naturam, tum ad mores pertinentibus philosophati sunt; et ut Basilium et caeteros Graecos theologos omittam, Hieronymus, Augustinus, Gregorius, Ambrosius, quatuor ecclesiae Latinae uelut columnae, de rebus sacris et religionem attingentibus per epistolas disseruerunt et plerosque diuinarum scripturarum locos grauissime et diligentissime tractauerunt et libros epistolarum confecerunt. ⁴ Ad summam, ut coram uoce, sic

Praef. 1 Cic. fam., 2, 4, 1: Epistularum genera multa esse non ignoras, sed unum illud certissimum, cuius causa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentis, si quid esset, quod eos scire aut nostra aut ipsorum interesset (...). Reliqua sunt epistularum genera duo, quae me magno opere delectant, unum familiare et iocosum, alterum severum et grave || **2** Nep. Att. 16, 3: ei rei sunt indicio (...) XVI volumina epistularum, ab consulatu eius usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum.

cum absentibus amicis sermones de rebus omnibus per literas conferimus.

⁵ In quibus generibus cum pro sua quisque facultate ueretur, more doctorum hominum comparatum esse uidemus ut epistolas a se paulo accuratius scriptas in unum quasi corpus conferant et in codices digestas in manus hominum emittant, idque ad officium et humanitatem pertinere putent, si qua ex parte hominum studia suis laboribus et lucubrationibus iuuare queant. ⁶ Ego uero, qui in uario genere uersatus sum, prout me scilicet res ad doctos amicos Latine scribere cohortabatur, non eas modo causas quas caeteri uulgo solent secutus sum epistolas meas praesertim de rebus literariis recognoscendi et in libros digerendi et emittendi, si quid mea industria et lucubrationum curiosis studiosisque hominibus ad rerum uel memoriam uel cognitionem prodesse possent, et quod me complures amici docti et graues ad editionem hortabantur; sed ea quoque ratione priuatim impulsus, quod multarum mearum epistolarum exempla ab studiosis meique amantibus adolescentibus collecta et quaedam parum fideliter descripta ferri cognoueram.

⁷ Cui malo, ne latius serperet, per publicam et incorruptam impressionem fuit occurrendum, et simul eadem opera prouidendum ne locus fraudi fieret illius simili qua libros alienos ab improbis et maleuolis cum insigni auctorum infamia corruptos fuisse constat per occasionem priuatim libros manu describendi, nondum scilicet inuenta imprimendi ratione.

⁸ Cui commodissimae solertiae cum publica auctoritas accedat et fidelis examinandorum librorum diligentia, facile est priuatas fraudes publico testimonio deprehendere et redarguere. Quam prouidendi curam quo minus mihi negligendam putarem, fecit falsorum criminum molestissima recordatio quibus multis et impudentissimis per rumores a quibusdam meorum iniquorum in uulgus dissipatos sum la-

cessitus. ⁹ Atque his quidem ex causis epistolarum librum concinnaui et typis excusum euulgandum curaui.

55 ¹⁰ Quem librum ad te mitto, Ludouice Mendoza, Mon-deiarae clarissime marchio, tenue quidem munusculum, sed utriusque nostrum personae conueniens, quod sit meae in te colendum propensae uoluntatis et tuorum in me magnorum meritorum memoris animi testimonium. ¹¹ Quam ego ne-
60 cessitudinem non nuper, sed olim constitutam habui cum domo uestra, iam tum ab eo tempore cum fratres tuos, uiros optimos et illustres, Franciscum et Iacobum, Romae colere coepi, quorum alter episcopus Gienensis fuit, alter Caroli Caesaris orator ad pontificem maximum amplissima diu le-
65 gatione functus; ¹² deinde Bernardinum, qui, cum Hispanae classis praefectus esset, Turcis hostibus, quos praeclaro nauali certamine deuicit, caeterisque piratis magno terrori erat, quique, ea praefectura Ioanni filio tradita, nunc Philip-
70 po regi gratum officium familiarius praestat et ad consilium de maximis rebus adhibetur. ¹³ Antonium enim idcirco familiariter colere non potui, quia, paulo ante quam ego ex Italica longissima peregrinatione in Hispaniam remeassem, ipse in Nouum Orbem cum imperio et summa potestate a Carolo Caesare missus est, ut pro sua iustitia et prudentia
75 illarum gentium imperium pro rege procuraret; ¹⁴ antequam ipse in aulam regiam uocatus uenires, ad quam non solum regio consilio summae eiusdem Noui Orbis administrationi dicato praees, sed etiam ad consultationes de summis Hispaniae rebus et reipublicae statum, siue pax quies-
80 que sit, siue bellum impendeat, attingentibus pro tua sapientia et grauitate in primis adhiberis. ¹⁵ Quae magna est et memorabilis domus uestrae gloria, quinque fratres in summis ab optimo et sapientissimo principe propter singularem uirtutum uestrarum opinionem delatis honoribus eo-
85 dem tempore rempublicam cum egregia laude gerere. Sed

de uestris uirtutibus quanquam hic locum attingere non fuit alienum, tamen in huius memoriae nostraeque gentis historia, cuius ipsi bonam partem uobis uestro iure uendicatis, commodius memoratur. ¹⁶ Librum igitur accipies hoc animo missum quo tenues sed addictissimi clientes in magnos 90 amicos et patronos solent per parua munuscula magnum gratificandi et, quacunque ratione possint, colendi uoluntatem declarare.

¹⁷ Quem librum si per otium legere non grauaberis, inuenies fortasse non pauca quae te scire delectet, et multa literarum studiosis non inutilia quae longioribus epistolis sum persecutus, Hieronymum et Augustinum imitatus; ¹⁸ cum quorum multis epistolis si mearum longissimas quibus uarios locos de Christiana philosophia aliisque grauibus doctrinis ab amicis prouocatus atque consultus tractaui contuleris 100 et cuiusque argumentum spectaueris, breues existimabis. Si quis autem longiores de rebus literatis commentationes epistolas inepte nominari contendat, is poterit equidem per me eosdem libros epistolares, ut a quibusdam Hieronymi epistolae inscribuntur, appellare. 105

¹⁹ Vale.